

نقش سیاست‌های اقتصادی در تثبیت قدرت سیاسی (مورد

مطالعه: ترکیه)

دکتر رهبر طالعی حور^۱، فاطمه عسگریان^۲

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

اقتصاد همواره یکی از عوامل تأثیرگذار در سیاست و تثبیت قدرت سیاسی دولت‌ها بوده است. در این زمینه، سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان در ترکیه به‌طور خاص در تقویت مشروعیت سیاسی و تثبیت جایگاه آن در عرصه داخلی و بین‌المللی نقشی کلیدی ایفا کرده و به ابزاری مؤثر در حفظ ثبات و استمرار قدرت این دولت تبدیل شده است. بنابراین هدف اصلی در این مقاله بررسی نقش سیاست‌های اقتصادی در تثبیت قدرت سیاسی آن در ترکیه بوده که متناسب با آن سؤال پژوهش این است که سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان چه نقشی در تثبیت قدرت سیاسی آن در ترکیه داشته است؟ در پاسخ به سؤال پژوهش فرضیه با بهره‌گیری از نظریه نئولیبرالیسم به این صورت طرح می‌گردد که دولت اردوغان با اهمیت دادن به بخش خصوصی، گسترش صادرات، توسعه صنعت و توجه به بخش کشاورزی و عضویت در سازمان‌های بین‌المللی اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی توانسته به رشد اقتصادی ترکیه کمک کرده و همین امر موجب تثبیت قدرت سیاسی آن در ترکیه شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اجرای سیاست‌های اقتصادی موفق دولت‌ها ارتباط مستقیمی با مشروعیت سیاسی دولت‌ها دارد و رضایت اقتصادی مردم به وفاداری سیاسی منجر شده و زمینه را برای تداوم قدرت حاکمان فراهم می‌کند. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه‌ای و پویس اینترنتی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است.

^۱ دانشیار روابط بین‌الملل دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران، نویسنده مسئول، ایمیل: taleihur10@gmail.com

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

کلید واژگان: اقتصاد سیاسی، ترکیه، دولت اردوغان، نئولیبرالیسم

مقدمه

ترکیه با موقعیت ژئوپلیتیک منحصربه‌فرد خود، همواره نقش پل ارتباطی میان قاره‌های آسیا و اروپا را ایفا کرده است. پس از افول امپراتوری عثمانی و تأسیس جمهوری ترکیه در سال ۱۹۲۳، مصطفی کمال آتاتورک با اتخاذ رویکردی دولت‌محور، بنیان‌های اقتصادی جدیدی را در ترکیه پایه‌گذاری نمود. این الگوی اقتصادی در دهه‌های بعد دستخوش تحولات اساسی شد و به تدریج جای خود را به سیاست‌های بازارمحور داد.

در سال ۲۰۰۱، ترکیه یکی از سخت‌ترین بحران‌های اقتصادی خود را تجربه کرد و آن کشور در این برهه حساس، با اتکا به کمک‌های مالی صندوق بین‌المللی پول، موفق به مهار بحران شد. تحول اساسی زمانی رخ داد که در سال ۲۰۰۲، حزب عدالت و توسعه به رهبری رجب طیب اردوغان قدرت را به دست گرفت. دولت جدید با بهره‌گیری از سرمایه‌داران نوظهوری که در پی موج خصوصی‌سازی‌های دهه ۱۹۸۰ شکل گرفته بودند، برنامه‌های اصلاحی خود را با دو محور اصلی پیش برد: نخست، اجرای سیاست‌های آزادسازی اقتصادی و توانمندسازی بخش خصوصی؛ و دوم، پیگیری استراتژی ادغام فعال در نظام اقتصاد جهانی. این رویکرد نظام‌مند، نقشه راه جدیدی برای توسعه اقتصادی ترکیه ترسیم کرد.

دولت ترکیه برای دستیابی به رشد و توسعه پایدار، سیاست‌هایی را در حوزه اقتصادی به کار گرفت که شامل؛ گسترش بخش خصوصی و تقویت رقابت در بازار،

کاهش تقاضای داخلی و افزایش صادرات، ایجاد زیرساخت‌های لازم برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ارتقای بهره‌وری و استفاده بهینه از فناوری بود و این سیاست‌ها در کنار مدیریت صحیح سیاست‌های پولی، توانست نرخ تورم را به کمتر از ۵ درصد کاهش دهد (کشیشیان و سهیلی، ۱۳۹۸: ۱۰۸). بنابراین هدف اصلی مقاله بررسی نقش سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان در تثبیت قدرت سیاسی آن در ترکیه بوده که متناسب با آن سؤال پژوهش این است که سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان چه نقشی در تثبیت قدرت سیاسی آن در ترکیه داشته است؟ در پاسخ به سؤال پژوهش فرضیه با بهره‌گیری از نظریه نئولیبرالیسم به این صورت طرح می‌گردد که دولت اردوغان با اهمیت دادن به بخش خصوصی، گسترش صادرات، توسعه صنعت و توجه به بخش کشاورزی و عضویت در سازمان‌های بین‌المللی اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی توانسته به رشد اقتصادی ترکیه کمک کرده و همین امر موجب تثبیت قدرت سیاسی آن در ترکیه شده است. در خصوص کشور ترکیه به سبب مرز مشترک با ایران و پیوندهای تاریخی و فرهنگی و اجتماعی دو کشور آثار بسیاری نوشته شده است که به برخی از آنها اشاره می‌گردد: کشیشان سیرکی و سهیلی نجف‌آبادی (۱۳۹۸) در مقاله «آثار سیاست دولت بر توسعه اقتصادی ترکیه و ادغام آن در اقتصاد جهانی» بررسی کرده‌اند که دولت ترکیه با ترکیب شدن در اقتصاد بین‌المللی از طریق مشارکت در نهادهای اقتصادی جهانی و همکاری با نظام جهانی و ایجاد تغییرات در نهادهای اقتصادی داخلی توانسته به رشد اقتصادی پایدار دست یابد. در مقاله «اقتصاد سیاسی توسعه ترکیه» نوشته سرپرست سادات و زاهدی (۱۳۹۶) سیاست‌های نئولیبرال ترکیه از دوران اوزال در دولت توسعه‌خواه ترکیه مانند مشارکت

و همگرایی با کشورهای غربی، ایجاد تحولات در قانون اساسی به منظور ایجاد اقتصاد بازار آزاد و بهره‌گیری از فرصت‌های جهانی شدن مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. مومنی و خان گل‌زاده (۱۴۰۱) در مقاله "بررسی تاثیر مولفه‌های اقتصادی جهانی شدن بر توسعه اقتصادی ترکیه" به این نتیجه رسیده‌اند که ترکیه با ارتقای شاخص‌های جهانی شدن از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۱ توانسته در حوزه توسعه اقتصادی موفق عمل کند. در مقاله «روابط سیاسی، اقتصادی و امنیتی ترکیه و آمریکا در دوران اردوغان» نوشته مصفی و شهابی (۱۳۹۶) سطوح مختلف روابط آمریکا و ترکیه بعد از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه و توجه این حزب به ظرفیت‌های اقتصادی و جغرافیایی کشور و میانجیگری در تنش‌های کشورهای خاورمیانه با توجه به سود خود و بازنگری در رابطه با ایالات متحده آمریکا مورد بحث قرار گرفته است. امیدی و قلمکاری (۱۳۹۸) در مقاله «تحلیل رابطه سیاست خارجی توسعه‌گرایانه بر پیشرفت اقتصادی ترکیه (۲۰۱۷-۲۰۰۲)» به این موضوع پرداخته‌اند که کشور ترکیه توانسته در سال ۲۰۲۳ جزو ۱۰ کشور برتر اقتصاد دنیا قرار گیرد و این میسر نشده مگر اینکه اردوغان توانسته بین توسعه اقتصادی و سیاست خارجی تعادل برقرار کند. در مقاله «انتخابات ۲۰۲۳ ترکیه، تحول در گفتمان سیاسی» نوشته کاکایی (۱۴۰۱) به بررسی تحول گفتمانی در ترکیه در نتیجه انتخابات ۲۰۲۳ و تاثیر آن بر آینده فعالیت جریان‌های سیاسی در این کشور پرداخته شده است. صفریان و شهرام نیا (۱۳۹۸) در مقاله «الگوی حکمرانی خوب و توسعه اقتصادی در ایران و ترکیه (۲۰۰۶ تا ۲۰۱۷)» به نقش حکمرانی خوب و توسعه اقتصادی در ایران و ترکیه پرداخته‌اند. غایبی (۱۳۹۵) در

مقاله «اقتصاد سیاسی روابط ایران و ترکیه در دوران حزب عدالت و توسعه» به بررسی روابط اقتصادی ایران و ترکیه در دوران حزب عدالت و توسعه پرداخته است.

در زمینه آثار خارجی اونیس^۱ (۲۰۰۴) در مقاله‌ای با عنوان «تورگوت اوزال و میراث اقتصادی او: نئولیبرالیسم ترکیه از دیدگاهی انتقادی» به تحلیل دوران حاکمیت اوزال و پیاده‌سازی سیاست‌های نئولیبرالی در ترکیه در دهه ۱۹۸۰ پرداخته و چالش‌های اقتصادی ناشی از این سیاست‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. یاوز^۲ (۲۰۰۶) در مقاله‌ای با عنوان «ظهور یک ترکیه جدید: دموکراسی و حزب عدالت و توسعه» به بررسی نحوه شکل‌گیری و رشد حزب عدالت و توسعه تحت رهبری رجب طیب اردوغان و تأثیر آن بر دموکراسی ترکیه پرداخته است. مقاله همچنین به تحلیل چگونگی ترکیب سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی حزب با نیازهای سیاسی جامعه ترکیه و تأثیر آن بر موقعیت بین‌المللی کشور می‌پردازد. کی‌من و گوموشچو^۳ (۲۰۱۴) در کتابی با عنوان «دموکراسی، هویت و سیاست خارجی در ترکیه» به بررسی رابطه میان تحولات سیاسی داخلی، هویت ملی و سیاست خارجی ترکیه پرداخته و نشان می‌دهند چگونه تغییرات در سیاست داخلی و هویت سیاسی ترکیه، به‌ویژه پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، بر تصمیمات سیاست خارجی این کشور تأثیر گذاشته است.

مروری بر پیشینه‌های انجام شده بیانگر این امر است که توسعه اقتصادی ترکیه به عنوان یکی از متغیرهای اصلی در همه پژوهش‌ها مورد توجه قرار گرفته اما در هیچ

¹ Ziya onis

² M. Hakan Yavuz

³ E. Fuat Keyman , Sebnem Gumuscu

یک از پژوهش‌ها به نقش توسعه اقتصادی بر تثبیت قدرت سیاسی حزب عدالت و توسعه در ترکیه اشاره نشده که جنبه نوآوری این پژوهش همین موضوع است. این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. داده‌های مورد استفاده، از منابع شامل گزارش‌های رسمی، آمارهای اقتصادی، مقالات علمی معتبر و تحلیل‌های پژوهشی گردآوری شده‌اند. تحلیل داده‌ها بر پایه استنباط از شاخص‌های کلیدی اقتصادی نظیر نرخ تورم، میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی، و روند خصوصی‌سازی صورت گرفته است و اطلاعات با استفاده از استدلال و تحلیل عقلایی به صورت کیفی و تفسیری مورد تحلیل قرار گرفته است. سازماندهی پژوهش به این صورت خواهد بود که ابتدا نظریه نئولیبرالیسم به عنوان چارچوب نظری مورد بحث قرار می‌گیرد. در بخش دوم به مولفه‌های تاثیرگذار بر رشد اقتصادی ترکیه در دوره حزب عدالت و توسعه اشاره و در بخش بعدی نقش رشد اقتصادی بر تثبیت قدرت سیاسی ترکیه تبیین می‌گردد.

۱- مبانی نظری: نظریه نئولیبرالیسم

آدام اسمیت نخستین کسی بود که این رهیافت را در اواخر قرن هجدهم به لحاظ مفهومی پایه‌گذاری کرد. مفهوم بازار به عنوان تصمیم‌گیر در طول قرن نوزدهم و هم‌زمان با خیزش سرمایه‌داری صنعتی بیش از پیش توسعه یافت. نظریه‌پردازانی که این دیدگاه را توسعه بخشیدند، به لحاظ فلسفی از لیبرالیسمی الهام می‌گرفتند بر اساس آن، افراد باید در تصمیم‌گیری خود، خصوصا از دخالت دولت، آزاد باشند (Miller, 2017: 31). از جمله مهم‌ترین مولفه‌های نئولیبرالیسم توجه به تجارت آزاد، توجه به

بخش خصوصی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، عضویت در سازمان‌های بین‌المللی و همگرایی بین‌المللی و وابستگی متقابل می‌باشد.

رشد سرمایه‌گذاری خارجی: سازمان تجارت جهانی (WTO) که در سال ۱۹۹۴ تأسیس شد، به عنوان یک نهاد جهانی برای تنظیم تجارت بین‌المللی و تسهیل روندهای تجاری در سطح جهانی، نقش مهمی در رشد و تسهیل سرمایه‌گذاری‌های خارجی ایفا کرد؛ هدف این سازمان گسترش وابستگی متقابل اقتصادی دولت‌های نظام جهانی از طریق توسعه تجارت آزاد چندجانبه و کمرنگ کردن نقش دولت‌ها بود. در دهه‌های اخیر جهانی شدن به یکی از عوامل مهم در اقتصاد جهانی تبدیل شده است، به گونه‌ای که توجه به رشد اقتصادی بدون توجه به پدیده جهانی شدن بی‌معنی می‌باشد. یکی از عوامل بسیار مهم در توجه به پدیده جهانی شدن گسترش سرمایه‌گذاری خارجی است و سرمایه‌گذاری‌ها تنها معطوف به داخل کشور نمی‌شوند و در سراسر دنیا پخش شده و تغییرات عمیق اقتصادی در دنیا را سبب می‌شوند (Andrews, 1999: 46).

اقتصاد بازار آزاد: بر اساس نظریه نئولیبرالیسم در دنیای امروزی دخالت دولت‌ها در کنترل بازار و تنظیم عرضه و تقاضا، نتیجه‌ای به جز بی‌ثباتی اقتصادی نخواهد داشت. بر این اساس بازار با نظم خود به خودی و وابستگی متقابل بین افراد رفاه را به ارمغان می‌آورد. افراد آزادانه می‌توانند کالاها و خدماتشان را مبادله و تولید کنند و به مالکیت خصوصی یکدیگر احترام بگذارند و در نتیجه این نظم اجتماعی و تولید رفاه و تخصص‌گرایی و وابستگی متقابل به وجود می‌آید. بر این اساس این افراد هستند که ثروت و رفاه را به وجود می‌آورند و نه دولت‌ها (قنبرلو، ۱۳۹۷: ۹۴).

وابستگی متقابل: این مفهوم را برای اولین بار کوهن و نای به کار برده‌اند و به این منظور که کشورها از خودکفایی و تولید محصولات خود به تنهایی، به سمت جهانی شدن و وابستگی متقابل به هم حرکت کنند و هر کشوری در تولید محصولی که در آن مزیت نسبی دارد همت گذارد. به این منظور برای تسهیل کردن تجارت کشورها به سمت حذف تعرفه‌ها و حقوق گمرگی و ایجاد مناطق تجارت آزاد حرکت کرده‌اند. همچنین کشورها با ایجاد سازمان‌های بین‌المللی تجاری سعی در ایجاد اتحادیه‌های تجاری کرده‌اند که از طریق آن بتوانند با شریک‌های تجاری خود در درون سازمان تعاملات تجاری خود را گسترش دهند.

رابطه متقابل رشد اقتصادی و ثبات سیاسی تأثیری عمیق بر پایداری و توسعه کشورها می‌گذارد. از یک سو، رشد اقتصادی با بهبود شاخص‌های رفاهی و افزایش رضایت عمومی، مشروعیت نظام سیاسی را تقویت کرده و از تنش‌های اجتماعی می‌کاهد؛ کشورهایی با رشد پایدار با تخصیص منابع به زیرساخت‌ها، کیفیت زندگی و اشتغال‌زایی، بستر ثبات سیاسی را فراهم می‌کنند. از سوی دیگر، ثبات سیاسی با ایجاد محیطی قابل پیش‌بینی، زمینه را برای سیاست‌گذاری اقتصادی کارآمد، جذب سرمایه‌گذاری و اجرای پروژه‌های توسعه‌ای مهیا می‌سازد. این پیوند حیاتی در کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه هنگام بهره‌گیری دولت‌ها از مؤلفه‌های اقتصادی برای تحکیم قدرت، نمودی بارزتر می‌یابد.

۲- مولفه‌های تاثیرگذار بر رشد اقتصادی ترکیه در دولت اردوغان

پس از سال ۲۰۰۲، زمانی که اردوغان قدرت را به دست گرفت، ترکیه با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی جدید، مسیر متفاوتی را در پیش گرفت. این دولت با تمرکز بر اصول نئولیبرالیسم، خصوصی‌سازی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ادغام در اقتصاد جهانی، توانست به یکی از اقتصادهای پویا در منطقه تبدیل شود. در رشد اقتصادی ترکیه در سال‌های اخیر مولفه‌هایی تاثیرگذار بوده که به مهم‌ترین آنها به شرح زیر اشاره می‌شود:

۱- اهمیت دادن به بخش خصوصی

دولت اردوغان به بازتعریف نقش دولت در اقتصاد ترکیه پرداخت. این دولت از دخالت مستقیم دولت در تولید و توزیع فاصله گرفت و بر تقویت بخش خصوصی به‌عنوان موتور اصلی رشد اقتصادی تأکید کرد. خصوصی‌سازی گسترده شرکت‌های دولتی، نه تنها منابع مالی دولت را افزایش داد، بلکه کارایی اقتصادی را نیز بالا برد. این سیاست‌ها در کنار کاهش مداخلات دولتی در بازارها، زمینه را برای تقویت رقابت و جذب سرمایه‌های خارجی فراهم کرد. علاوه بر بخش خصوصی بنگاه‌های کوچک و متوسط نیز حائز اهمیت می‌باشند چرا که بنگاه‌های کوچک با داشتن مزیت‌هایی چون بهره‌گیری از سرمایه‌های خرد و کمک به نوآوری می‌توانند نقش موثری در افزایش اشتغال، رشد و توسعه اقتصادی کشورها ایفا کنند. در ترکیه بنگاه‌های کوچک،

در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی دارند. دولت ترکیه مرکزی را برای تشویق مشارکت بین بنگاه‌های کوچک و دانشگاه‌ها ایجاد کرده است (شهبازی، ۱۳۹۰: ۱-۱۰).

در سال ۲۰۲۱، دولت اردوغان بسته‌ای جامع از اصلاحات اقتصادی را معرفی کرد که هدف آن بهبود فضای کسب‌وکار و افزایش نقش‌آفرینی بخش خصوصی در اقتصاد ترکیه بود. این بسته شامل تسهیلات اعتباری به شرکت‌های کوچک و متوسط، معافیت‌های مالیاتی و کاهش بروکراسی اداری بود. از دید کارشناسان، این اقدامات در راستای تقویت تولید داخلی، اشتغال و صادرات با محوریت بخش خصوصی ارزیابی می‌شود (Anews, 2021).

بنابراین در چارچوب سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان، اولویت با خصوصی‌سازی و تقویت بخش خصوصی بود. این اقدامات موجب ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و افزایش رفاه نسبی در جامعه شد و توانست حمایت اقشار مختلف، به‌ویژه طبقات متوسط و پایین، را جلب کند. دولت اردوغان همچنین با تأکید بر ادغام در اقتصاد جهانی، صادرات را افزایش داد و سرمایه‌گذاری‌های خارجی را جذب کرد. این سیاست‌ها نه تنها به رشد تولید ناخالص داخلی و افزایش درآمد سرانه منجر شد، بلکه ترکیه را به یک بازیگر مهم در اقتصاد بین‌المللی تبدیل کرد.

۲- گسترش صادرات

ترکیه که ابتدا اقتصادی مبتنی بر کشاورزی داشت طی مجموعه تغییرات و رشد تکنولوژیکی به اقتصادی تولیدکننده و صادرات‌محور تبدیل شد (Unal, 2018: 29). صادرات ترکیه در بازه زمانی ۲۰۰۴، ۲۰۱۲ و ۲۰۲۰ به کشورهای آلمان، فرانسه،

انگلستان، روسیه، رومانی، یونان و آمریکا تعاملات اقتصادی بالایی را تجربه کرده است. (مومنی و خان‌گل‌زاده، ۱۴۰۱: ۱۰۹)

یکی از اهداف اقتصاد ترکیه در مسیر توسعه، کاهش تقاضای داخلی و تلاش در جهت افزایش صادرات است. در اوایل دهه ۱۹۸۰ دولت طرح یارانه صادرات مشتمل بر تخفیف‌های اعتبارات صادرات را به جهت تاثیر در بازار داخلی برای ایجاد انگیزه صادرات طراحی و به اجرا درآورد. بر اساس به‌روزترین آمارها، در سال ۲۰۱۴ حجم صادرات این کشور معادل ۱۷۵/۶ میلیارد دلار بوده و از این میزان نسبت صادرات خودرو و محصولات یدکی با حجم ۲۲/۳ میلیارد دلار بیشترین سهم از صادرات ترکیه را تشکیل داده است. گام بعدی دولت اردوغان بهره‌گیری از فناوری‌های مدرن برای آموزش نیروی کار داخلی و اهمیت دادن به گسترش بهره‌وری بوده است (محمدی، ۱۳۹۳).

بر اساس گزارش‌های منتشرشده توسط بانک جهانی (World Bank, 2023)، میزان صادرات ترکیه در دو دهه اخیر روندی صعودی داشته است. در سال ۲۰۰۲، ارزش صادرات این کشور ۳۶ میلیارد دلار بوده که در سال‌های بعد افزایش یافته و در سال ۲۰۰۳ به ۴۷.۲ میلیارد دلار و در سال ۲۰۰۴ به ۶۳.۱ میلیارد دلار رسیده است. این روند افزایشی تا سال ۲۰۰۸ ادامه داشته و در این سال صادرات ترکیه به ۱۳۲ میلیارد دلار رسیده است. با این حال، بحران مالی جهانی در سال ۲۰۰۹ موجب کاهش صادرات ترکیه به ۱۰۲.۱ میلیارد دلار شد. در سال‌های بعد، این کشور توانست صادرات خود را بازیابی کرده و تا سال ۲۰۱۲ به ۱۵۲.۵ میلیارد دلار رساند، اما نوسانات اقتصادی در سال‌های بعدی باعث شد که میزان صادرات در سال ۲۰۱۵ به ۱۴۳.۸ میلیارد دلار

کاهش یابد. از سال ۲۰۱۷ به بعد، روند صادرات مجدداً صعودی شد و در سال ۲۰۱۹ به ۱۸۰.۸ میلیارد دلار رسید. با شیوع ویروس کرونا در سال ۲۰۲۰، تجارت جهانی دچار اختلال شد و صادرات ترکیه نیز به ۱۶۹.۶ میلیارد دلار کاهش یافت. با این وجود، در سال‌های بعد، به‌ویژه در ۲۰۲۱، صادرات ترکیه به ۲۲۵.۳ میلیارد دلار افزایش یافت و این روند رشد در سال ۲۰۲۲ به ۲۵۴.۲ میلیارد دلار و در سال ۲۰۲۳ به ۲۵۵.۸ میلیارد دلار رسید که بالاترین رقم ثبت‌شده برای صادرات این کشور محسوب می‌شود. (World Bank, 2023)

۳- توسعه صنعت و توجه به بخش کشاورزی

در اوایل سال ۲۰۱۳ حدود ۴ درصد و در اوایل سال ۲۰۱۴ حدود ۴/۳ درصد اقتصاد ترکیه در دوران زمامداری اردوغان رشد داشته است، این رقم برای اقتصادی بود که در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳ حدود ۵ درصد رشد کرده بود. شاخص تولیدات صنعتی در سال ۲۰۱۰ معادل ۱۰۰ بود، این شاخص در ماه مه ۲۰۱۴، ۷۴/۴ درصد و در آوریل ۲۰۱۴، ۱۲۰/۵ بود که طی حدود چند ماه به رشد ۴/۶ درصد افزایش رسیده بود. در آوریل ۲۰۱۴ صادرات خارجی کشور ترکیه معادل ۱۳/۵ میلیارد دلار و واردات داخلی کشور حدود ۲۰/۶ میلیارد دلار بود که به نسبت سال ۲۰۱۳ صادرات حدود ۷/۹ درصد افزایش یافته بود و واردات معادل ۹/۵ درصد کاهش یافته بود. همچنین ۲/۱ درصد افزایش در ارزش لیر رخ داده بود. این آمار باثبات و پایدار بودن اقتصاد ترکیه را نشان می‌دهد. (سرمی، ۱۳۹۶) بین سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۸ ترکیه از راه طرح اجرای اصلاحات کشاورزی (ARIP) اصلاحاتی در حوزه کشاورزی انجام داد. هدف

طرح اصلاحات کشاورزی، بهبود کارایی در بخش کشاورزی با حذف انحرافات بازار و کمک به تحکیم مالی بود. در این راستا سیاست کشاورزی ترکیه، حرکت در جهت همسویی بیشتر با سیاست مشترک کشاورزی اتحادیه اروپا (CAP) بود (رمزیاری و شاهمرادی، ۱۴۰۲: ۱۱).

اصلاحات ساختاری پس از سال ۲۰۰۱، نقش دولت را در تعیین قیمت، بازاریابی و تجارت محصولات کشاورزی و غذایی کاهش داد. شرکت‌های اقتصادی دولتی (SEE) و تعاونی‌های تولیدی به درجات و به سرعت‌های مختلف از دولت مستقل شدند و بیشتر در معرض شرایط بازار قرار گرفتند. از سال ۲۰۱۰، پرداخت‌های مرتبط با تولید برای بسیاری از محصولات دوباره برقرار شد. در حال حاضر سیاست‌های کشاورزی ترکیه شامل تعرفه‌های واردات، قیمت‌های خرید ثابت، یارانه‌های صادراتی، پرداخت‌های حمایتی از درآمد، حمایت بیمه‌ای و یارانه‌های نهاده (بیشتر از طریق کاهش نرخ سود) است. هدف از تعرفه‌های واردات و یارانه‌های صادرات، همراه با قیمت خرید تعیین شده توسط عمده‌فروشان دولتی و تعاونی‌های فروش، حمایت‌های قیمتی از محصولات کشاورزی است تا با تخفیف در نرخ سود بانکی و وام‌های اعطایی بانک‌ها و تعاونی‌های اعتباری کشاورزی (ACC) بهره‌مند شوند. علاوه بر این، سیاست‌های کشاورزی ترکیه، بر ایجاد زیرساخت‌ها، به ویژه زیرساخت‌های آبیاری و زیرساخت‌های مرتبط با اهداف توسعه روستایی تاکید دارند. در پی همه‌گیری کووید-۱۹ در سال ۲۰۲۰ نیز اقدامات ویژه‌ای در برنامه توسعه کشاورزی ترکیه اعمال شده است. در این راستا یک کارگروه و یک کمیته علمی در وزارت کشاورزی و جنگلداری

برای انجام مطالعات نظارت و ارزیابی اثرات و پیامدهای کووید-۱۹ بر بخش کشاورزی تشکیل شده است (رمزیاری و شاهمرادی، ۱۴۰۲: ۱۲-۱۴).

با توجه به این که صنعت نقش به سزایی در آغاز و تداوم رشد اقتصادی کشورها داشته است. بسیاری از کشورها، تحقق رشد و توسعه پایدار را در سایه صنعتی شدن می بینند. دولت اردوغان با تمرکز بر مدیریت کارآمد اقتصادی، توانست نظام‌های اداری و مالی را اصلاح کرده و زیرساخت‌های کشور را در حوزه صنعت و کشاورزی بهبود بخشد. این دستاوردها تصویری از کارآمدی و ثبات اقتصادی را به نمایش گذاشت که به تقویت مشروعیت سیاسی اردوغان کمک کرد.

۴- عضویت در سازمان‌های بین‌المللی اقتصادی

بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصاد جهانی با عضویت در نهادهای بین‌المللی اقتصادی، توانست ترکیه را به یکی از اقتصادهای پویا در منطقه تبدیل کند. و همین امر زمینه‌ساز افزایش اعتماد عمومی و تثبیت جایگاه سیاسی دولت اردوغان شد. ترکیه در سازمان تجارت جهانی عضویت فعال دارد و در ۹ مورد از مناقشات مطروحه در این سازمان نقش فعال و پاسخگویی داشته است و به عنوان ثالث ذی نفع رسماً در ۳۰ منازعه شرکت کرده است (Bown, 2014: 194-214). به علاوه ترکیه عضو گروه G20 است؛ این گروه حاوی مرام‌نامه چندجانبه استراتژیک می‌باشد که مجموعه اقتصادهای توسعه‌یافته و نوظهور جهان را در بطن خود جای داده است (G20 Official Site, 2022). ترکیه همچنین یکی از اعضای مؤسس و بنیان‌گذار سازمان D8 محسوب می‌شود. در پنجمین اجلاس سران در مالی در سال ۲۰۰۶ اهداف جدیدی به اهداف اولیه این سازمان اضافه شد:

- الف - تعهد به همکاری برای حل مشکل نابرابری اقتصادی در کشورهای عضو؛
- ب- تایید تعهد به افزایش همکاری در زمینه انرژی برای توسعه منابع انرژی جایگزین و تجدیدپذیر؛
- ج- تاکید بر اهمیت D8 به توسعه اقتصادی کشورهای عضو (موسی زاده، ۱۴۰۱: ۳۸۲).

۵- جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نقش مهمی در رشد و توسعه اقتصادی کشورها داشته است و یکی از راه‌های تقویت آن جذب توریسم است (Shiraz and Babazade, 2017: 1230). ترکیه همواره به صنعت گردشگری اهتمام ورزیده است و در این راستا چند نوع گردشگری ایجاد نموده است. به عنوان مثال گردشگری سلامت، گردشگری قایقرانی، گردشگری زمستانی و... (Dincer et al, 2015: 418).

بر اساس آمارهای منتشرشده از سوی بانک جهانی، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ترکیه طی دو دهه گذشته با تغییرات زیادی همراه بوده است. در اوایل دهه ۲۰۰۰، ورود سرمایه‌های خارجی به این کشور در سطح پایینی قرار داشت و در سال ۲۰۰۲ تنها ۱ میلیارد دلار ثبت شد. با اجرای اصلاحات اقتصادی و سیاست‌های تشویقی برای جذب سرمایه، این رقم در سال ۲۰۰۵ به ۱۰ میلیارد دلار و در سال ۲۰۰۶ به ۲۰.۲ میلیارد دلار افزایش یافت. نقطه اوج این روند در سال ۲۰۰۷ با ۲۲ میلیارد دلار رقم خورد، اما در پی بحران مالی جهانی، سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۲۰۰۹ به ۸.۶ میلیارد دلار کاهش یافت. در سال‌های بعد، ترکیه با بهبود شرایط اقتصادی توانست روند جذب سرمایه را تا حدی بازیابی کند و در سال ۲۰۱۱ این میزان به

۱۶.۲ میلیارد دلار رسید. با این حال، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی طی سال‌های بعد نوساناتی را تجربه کرد و در سال ۲۰۱۹ به ۸.۸ میلیارد دلار کاهش یافت. بحران کرونا در سال ۲۰۲۰ نیز اثرات منفی خود را بر اقتصاد جهانی گذاشت و سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه را به ۷.۹ میلیارد دلار کاهش داد. اما در سال‌های اخیر، با بهبود شرایط اقتصادی و افزایش اطمینان سرمایه‌گذاران، این روند دوباره صعودی شده و در سال ۲۰۲۲ به ۱۳ میلیارد دلار رسیده است که نشان‌دهنده احیای نسبی جریان سرمایه‌گذاری خارجی در این کشور است (World Bank, 2023).

در سال ۲۰۲۴، دولت ترکیه با هدف ارتقاء جایگاه اقتصادی کشور در بازارهای جهانی، موفق شد ۱۱.۳ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جذب کند؛ این میزان نسبت به سال قبل ۵.۶٪ رشد داشته، در حالی که جریان جهانی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با کاهش ۰.۸٪ مواجه بود. بخش تولید با سهم ۳۴.۵ درصدی (۲.۳ میلیارد دلار) نقش اصلی را در جذب سرمایه‌ها ایفا کرد. این در حالی است که اروپا به‌طور میانگین شاهد افت ۴۵٪ در FDI بود (Invest in Türkiye, 2025).

ترکیه با قطب‌های برتر اقتصاد دنیا مانند آمریکا، روسیه، آلمان و اروپا مشارکت می‌کند و این از طریق موقعیت ترانزیتی مناسب، دسترسی به آب‌های بین‌المللی، نیروی کار ماهر، برخورداری از صنعت توریسم و کشاورزی تکنولوژیک میسر می‌شود (Haque, 2008: 19). ترکیه توانسته به مرکزی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی تبدیل گردد. به عنوان مثال آلمان از بازه زمانی ۲۰۰۲-۲۰۲۰ به تاسیس ۷۰۰۰ شرکت در ترکیه در جهت سرمایه‌گذاری خارجی مبادرت ورزیده است. بنابراین می‌توان گفت

که آلمان یکی از بزرگ‌ترین منابع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ترکیه است (Vollers et al, 2021: 1).

۶- توسعه بخش بانکداری

در بخش بانکی، ترکیه برای چیره شدن بر بحران مالی سیاست عدم مداخله دولت را پیاده کرده است؛ به علت بحران‌های مالی تغییر اقتصاد دولتی ترکیه به سمت اقتصاد بازار آزاد به افزایش مدیریت مالی عمومی و بازسازی برنامه‌های بخش عمومی نیاز دارد. با این حال، سیاست‌های مقرراتی اتخاذ شده، در حال بهبود سیاست‌های بازار آزاد است که از تجارت جهانی و سرمایه‌گذاری رقابتی حمایت می‌کند (Modouros, 2014: 19). در راستای بازگشت به سیاست‌های پولی و مالی متعارف، دولت ترکیه در سال ۲۰۲۴ اقدام به اصلاح سیاست‌های مربوط به سرمایه‌گذاری بانک‌های دولتی کرد. یکی از مهم‌ترین اصلاحات، کاهش سقف استفاده از اوراق قرضه دولتی ویژه برای افزایش سرمایه این بانک‌ها از ۳٪ به ۱٪ بود. این اقدام در راستای کاهش وابستگی به حمایت‌های مالی دولت و تقویت پایداری ساختار مالی بانک‌ها انجام شد (Reuters, 2024).

۷- افزایش تولید ناخالص ملی

در سال ۲۰۰۹ ترکیه به عنوان بزرگ‌ترین اقتصاد رو به رشد جهان برگزیده شد. تولید ناخالص ملی ترکیه از ۱۹۲ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۹ به ۶۴۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۹ رسید. در همین مقطع زمانی، درآمد سرانه از ۳۰۰۰ دلار به ۹۰۰۰ افزایش یافت. سهم درآمد ملی ناشی از تجارت از ۳۸ درصد به ۴۸ درصد افزایش و صادرات

به میزان قابل توجهی از ۲۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به ۱۳۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۸ سیر صعودی به خود دید و روابط تجاری و سرمایه‌گذاری ترکیه با کشورهای خاورمیانه و با کشورهای دیگر از کمتر از ۱۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به بیش از ۵۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۹ رسید (Ulgen, 2010: 9).

در سال ۲۰۰۲، تولید ناخالص داخلی ترکیه ۲۵۲.۶ میلیارد دلار بود که در سال‌های بعدی به تدریج افزایش یافت. در سال ۲۰۰۸، این رقم به ۵۷۲.۵ میلیارد دلار رسید اما در سال ۲۰۰۹، به دلیل بحران مالی جهانی، اندکی کاهش پیدا کرد و به ۵۳۲ میلیارد دلار رسید. پس از آن، از سال ۲۰۱۰ به بعد، ترکیه شاهد رشد قابل توجهی در تولید ناخالص داخلی خود بود و در سال ۲۰۱۳ این مقدار به ۸۵۰.۲ میلیارد دلار رسید. در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ به ترتیب با تولید ناخالص داخلی ۷۶۳.۵ و ۷۵۶.۵ میلیارد افت محسوسی را تجربه کرد ولی مجدداً توانست به روند مثبت خود ادامه داده و در سال ۲۰۲۳ به ۱,۰۲۴.۵ میلیارد دلار دست یافت. این روند رو به رشد نشان‌دهنده توانایی اقتصاد ترکیه در مقابله با بحران‌ها و استفاده از فرصت‌های اقتصادی در سطح جهانی است (World Bank, 2023).

تحولات اقتصادی و سیاسی ترکیه در دوره اردوغان را می‌توان در دو بازه زمانی مجزا بررسی کرد. در دهه نخست (۲۰۱۲-۲۰۰۲)، ترکیه رشد اقتصادی پایداری را تجربه کرد که با میانگین رشد سالانه بالا، کاهش تورم و افزایش سرمایه‌گذاری خارجی همراه بود. این روند موجب شد که دولت از طریق بهبود شرایط اقتصادی، ثبات سیاسی خود را تقویت کند. با این حال، از سال ۲۰۱۳ به بعد، به‌ویژه پس از ۲۰۱۸،

ترکیه وارد مرحله‌ای متفاوت شد که با کاهش رشد اقتصادی، افزایش تورم و کاهش ارزش لیر در برابر دلار توأم شد. در این دوره، نوسانات اقتصادی و کاهش سرمایه‌گذاری خارجی تأثیرات محسوسی بر وضعیت سیاسی کشور داشت. به منظور تحلیل بهتر این روند، جدول زیر تفاوت‌های اقتصادی و سیاسی ترکیه را در دو دهه حاکمیت دولت اردوغان نمایش می‌دهد.

جدول شماره ۱: تفاوت‌های اقتصادی و سیاسی ترکیه در دو دهه حاکمیت

دولت اردوغان

(Trading Economics, 2023)

شاخص‌ها	۲۰۰۲-۲۰۱۲ (دهه اول)	۲۰۱۳-۲۰۲۳ (دهه دوم)
میانگین رشد اقتصادی (GDP)	۸/۵ درصد	۲/۹ درصد
نرخ تورم	میانگین ۸ درصد	افزایش به ۴۰ درصد پس از سال ۲۰۱۸
ارزش لیر در برابر دلار	نسبتاً پایدار (۱/۵ لیر در مقابل هر دلار در سال ۲۰۱۰)	کاهش شدید (۲۳ لیر در برابر هر دلار در سال ۲۰۲۳)
میزان مشارکت در انتخابات	۸۷-۸۵ درصد	۸۸-۸۵ درصد
آرا حزب عدالت و توسعه	۳۴/۳ درصد در ۲۰۰۲ ۴۶/۶ درصد در ۲۰۰۷ ۴۹/۸ درصد در ۲۰۱۱	۴۹/۵ درصد در ۲۰۱۵ ۴۲/۶ درصد در ۲۰۱۸ ۳۵/۶ درصد در ۲۰۲۳

میزان سرمایه‌گذاری خارجی	افزایش به ۲۲ میلیارد در سال ۲۰۰۷	کاهش به ۱۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰
-----------------------------	-------------------------------------	--

۳- رشد اقتصادی و تثبیت قدرت سیاسی ترکیه

ثبات سیاسی و رشد اقتصادی دو عنصر مکمل هم هستند و یکی را نمی‌توان مقدم بر دیگری دانست. بدون وجود ثبات سیاسی، رشد اقتصادی ممکن نیست و اگر رشد و توسعه اقتصادی ادامه نداشته باشد، ثبات سیاسی با خطر مواجه می‌شود. در عصر حاضر شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع بر رشد اقتصادی آنها تاثیرگذار می‌باشد و نمی‌توان رشد اقتصادی را فارغ از شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مورد بحث قرار داد (عرب مازار و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۸). دولت اردوغان نمونه برجسته سیاسی‌سازی اقتصاد است که مداخله در اقتصاد را با نیت و هدف تضمین و تثبیت بقای حکمرانی خود در سپهر سیاسی و اجتماعی ترکیه در دستور کار حاکمیت بیش از دو دهه‌ای خود داشته است. این دولت از ابتدا بر اساس تغییر و بهبود اقتصاد ترکیه، رشد اقتصادی، توسعه کشور همراه با افزایش رفاه شهروندان در فضای سیاسی این کشور ظهور کرده است (ذوالقدرپور، ۱۴۰۳).

رجب طیب اردوغان با آگاهی از اهمیت اقتصاد در تداوم قدرت سیاسی خود به اقتصاد اهمیت زیادی داده است. وقتی در سال ۲۰۰۲ حزب عدالت و توسعه به قدرت رسید، ترکیه کشوری با مردمی فقیر بود. اما تولید ناخالص ملی در شش سال دولت اردوغان به بیش از دو برابر افزایش یافت. در سال ۲۰۰۲، متوسط مرگ و میر ترکیه در حد سوریه قبل از جنگ بود اما امروزه متوسط طول عمر در این کشور به سطح

اسپانیا رسیده است. زندگی شرایط بهتری پیدا کرده و شهروندان کشور ترکیه از خدمات بهتری برخوردار شده‌اند. به این دلیل است که اردوغان در ترکیه از محبوبیت مردمی برخوردار است و در انتخابات به پیروزی می‌رسد. اگر ترکیه به رشد خود ادامه دهد، مردم همچنان از او حمایت خواهند کرد (Cagabtay, 2018: 13).

پس از کسب قدرت توسط حزب عدالت و توسعه در انتخابات نوامبر سال ۲۰۰۲، اجرای برنامه تثبیت اقتصادی در دستور کار دولت جدید قرار گرفت. خصوصی‌سازی و فعال کردن سرمایه‌گذاری‌های غیردولتی در پروژه‌های بزرگ آغاز شد. موفقیت این طرح از عواملی شامل بهره‌گیری از حمایت‌های صندوق بین‌المللی پول و به ویژه آمریکا و انگیزه مداوم دولت و مردم نسبت به ایجاد تحولات و تلاش برای به عضویت درآمدن به اتحادیه اروپا ناشی می‌شد. بروز تحولات اساسی در سیاست‌های اقتصادی ترکیه زمانی آغاز شد که برنامه تثبیت اقتصادی با محوریت سیاست پولی در پاسخ به بحران سال ۲۰۰۱-۲۰۰۲ به اجرا درآمد (صالحی، ۱۳۹۰).

ارتقا خدمات اجتماعی در زمینه‌هایی مانند بهداشت و آموزش از جمله دستاوردهای اردوغان بوده است. او چندین پروژه بزرگ زیرساختی از جمله قطار زیرزمینی زیر بوسفور را به مرحله اجرا درآورد. اردوغان در کنار ایجاد منافع مادی، به رای دهندگانش اعتبار و احترام اهدا کرد. دولت وی با همکاری و همدردی با طبقه‌های محافظ کار شهری که عموماً اصالت خانوادگی روستانشین داشتند بیشترین میزان موفقیت را به دست آورد. می‌توان گفت تغییرات سیاسی و تحولات اقتصادی عامل حرکت و تثبیت قدرت سیاسی دولت اردوغان بوده و پیامد آن ایجاد ثبات در اقتصاد کلان و ایجاد رفاه عمومی برای مردم بوده است. (صارمی و سنایی، ۱۳۹۷: ۱۵۱)

در دوران اردوغان کشور ترکیه حتی توانسته بدون آسیب جدی ناشی از کساد جهانی سال ۲۰۰۸ به پیشرفت خود ادامه دهد (Cagabtay, 2018: 13). اقتصاد کشور ترکیه یکی از باثبات‌ترین و پویاترین بازارها در منطقه خاورمیانه است. بخش خصوصی در این اقتصاد به وضوح در حال رشد و گسترش است؛ اما همچنان دولت در اقتصاد مداخله می‌کند. بخش بانکداری در ترکیه توانسته است بحران مالی را پشت سر بگذارد. در سال ۲۰۱۲ آزادی اقتصادی ترکیه تقریباً ۶۲/۵ بود که نشانگر رتبه ۷۳ کشور جهان را از لحاظ آزادی اقتصادی است و امتیاز آن از متوسط امتیاز جهانی بیشتر است. انتقال اقتصاد ترکیه به اقتصاد آزاد با مشکلاتی روبه‌رو است که مهم‌ترین عامل کمبودهای نهادی در این کشور است. البته بر اساس قوانین تازه وضع شده سیاستگذاری‌ها در بازار آزاد بهبود یافته و از تجارت جهانی و سرمایه‌گذاری رقابتی حمایت می‌شود. فساد و رانت‌خواری همچنان در اقتصاد ترکیه وجود دارد که سیستم قضایی ترکیه سعی در ریشه کن کردن آن دارد (Modouros, 2014: 19).

اردوغان در سال ۲۰۱۴ در انتخابات دیگری پیروز شد و این بار به مقام ریاست جمهوری و رئیس دولت رسید. دغدغه اصلی رای‌دهندگان ثبات اقتصادی بود که همین عامل موفقیت انتخاباتی اردوغان را رقم زد. اغلب طرفداران اردوغان از طبقات پایین شهری و روستایی هستند و این را نتایج انتخابات محلی مارس ۲۰۱۴، انتخابات ریاست جمهوری اوت ۲۰۱۴ و انتخابات سراسری نوامبر ۲۰۱۵ تصدیق می‌کند. عامل موفقیت اردوغان در انتخابات دو دهه اخیر (انتخابات سراسری نوامبر ۲۰۱۵ و انتخابات ریاست جمهوری اوت ۲۰۱۴) گسترش سرمایه‌گذاری خارجی در درون

کشور، بهبود تجارت خارجی، رشد اقتصادی پایدار، کاهش تورم و افزایش سطح درآمدهای عمومی بوده است (سلیمانی و عبادی، ۱۳۹۴: ۱۲۵).

از پیروزی اردوغان در سال ۲۰۱۵ با عنوان پیروزی ترس یاد می‌شود چرا که مردم به دلیل ترس از وضعیت موجود و دولت‌های ائتلافی به اردوغان رای دادند. در این سال اردوغان حدود ۴۹/۵ درصد آرا را به دست آورد، همچنین ۴/۵ درصد آرای حزب حرکت ملی به نفع حزب عدالت و توسعه کاهش یافته بود (خلج منفرد، ۱۳۹۵: ۸۷). فراتر از پیش‌بینی عمل کردن اقتصاد ترکیه در سه ماه اول سال ۲۰۱۷ یعنی حدود ۵ درصد باعث شد بازار بورس ترکیه واکنش مثبتی از خود نشان دهد (سرمی، ۱۳۹۶). در انتخابات ۲۰۲۳ هرچند بسیاری از مخالفان اردوغان امیدوار بودند که مشکلات اقتصادی و افزایش تورم و همچنین وقوع زلزله مرگبار در این کشور به روی‌گردانی مردم ترکیه از این سیاستمدار اسلامگرا بینجامد اما دست کم نتایج دور نخست تمام مخالفان اردوغان را ناامید کرد. اردوغان ۶۹ ساله با توجه ویژه به ارزش‌های مذهبی در کشوری که نزدیک به یک قرن سکولار تعریف می‌شد، توانست وفاداری عمیقی را در بین حامیان محافظه کار خود ایجاد و قشر تازه‌ای از افراد مذهبی را به عنوان طرفدار همیشگی حزب خود در انتخابات‌های مختلف پشت سر خود داشته باشد. این درحالی است که کمال قلیچداواوغلو، که رهبری یک ائتلاف بزرگ متشکل از احزاب و جریان‌های سیاسی مختلف ترکیه را تشکیل می‌دهد برخلاف انتظار نتوانست از مشکلات اقتصادی و نارضایتی‌هایی که در بخش‌های قابل توجهی از جامعه ترکیه نسبت به اردوغان ایجاد شده بهره برد و در نهایت برخلاف پیش‌بینی موسسات نظرسنجی در دور نخست آرای کمیتر از رقیب خود کسب کرد. اردوغان قدرت خود

را با استفاده از منابع دولتی گسترش داده و با صرف هزینه‌های گزاف در زیرساخت‌ها، گام‌های مهمی در جهت جلب رضایت رای‌دهندگان، کنترل دقیق رسانه‌ها و همچنین خاموش کردن منتقدان برداشته است. او با سیاست‌های خود بسیاری از ترک‌ها را به سمت خود سوق داده و این باور را نزد افکار عمومی ترویج کرده که ترکیه یک خط مستقل دارد و همان طور که با غرب روابط نزدیکی دارد با شرق هم کار می‌کند (خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۲).

بنابراین دولت اردوغان با اجرای سیاست‌های اقتصادی کارآمد و اصلاحات ساختاری، توانست رشد اقتصادی قابل توجهی را در ترکیه به وجود آورده و این رشد به افزایش سطح زندگی مردم و کاهش نرخ بیکاری منجر شد که به نوبه خود محبوبیت اردوغان را افزایش داد. سرمایه‌گذاری کلان در زیرساخت‌ها مانند حمل و نقل، انرژی و بهداشت، موجب بهبود خدمات عمومی و رضایت شهروندان شد و این امر نیز به تقویت پایگاه اجتماعی دولت اردوغان کمک کرد. سیاست‌های اقتصادی موفق دولت اردوغان، باعث جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه روابط تجاری با کشورهای دیگر شد که این موضوع نیز به تثبیت قدرت سیاسی دولت کمک کرد. جدول زیر رشد اقتصادی ترکیه و تاثیر آن بر میزان مشارکت و میزان آراء حزب عدالت و توسعه را در سال‌های مختلف نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲: میزان رشد اقتصادی و آراء حزب عدالت و توسعه در انتخابات

منبع: (World Bank, 2023)، (Yüksek Seçim Kurulu, 2023)

سال انتخابات	رشد اقتصادی	میزان مشارکت در انتخابات	میزان آرا حزب عدالت و توسعه
۲۰۰۲	۷/۴	۷۹/۱	۳۴/۳
۲۰۰۷	۶/۰	۸۵/۰	۴۶/۶
۲۰۱۱	۸/۵	۸۷/۰	۴۹/۹
۲۰۱۵	۴/۰	۸۶/۵	۴۰/۹
۲۰۱۸	۲/۶	۸۷/۰	۴۲/۶
۲۰۲۳	۳/۰	۸۷/۵	۳۵/۵

اگرچه سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان در تثبیت قدرت آن حزب در ترکیه تاثیر گذاشته؛ اما این مسیر خالی از چالش‌ها و محدودیت‌های ساختاری نبود. بنابراین سیاست‌های اقتصادی دولت محدودیت‌ها و پیامدهایی نیز به همراه داشت. وابستگی شدید به سرمایه‌گذاری خارجی، اقتصاد ترکیه را در برابر نوسانات جهانی آسیب‌پذیر کرد. این مسئله در بحران‌های اخیر اقتصادی و کاهش ارزش لیر ترکیه به‌وضوح نمایان شد. علاوه بر این، تمرکز قدرت اقتصادی در دست گروه‌های خاص نزدیک به دولت، موجب افزایش نابرابری و تضعیف رقابت شد. نارضایتی ناشی از این مسائل، به‌ویژه در میان طبقات محروم، چالشی جدی برای دولت ایجاد کرد. از سوی دیگر، تمرکز

بیش از حد قدرت سیاسی و اقتصادی در دست دولت، استقلال نهادهای نظارتی و قضایی را محدود کرد و با انتقادات گسترده داخلی و بین‌المللی مواجه شد. این وضعیت، همراه با چالش‌های ساختاری در بخش‌هایی مانند کشاورزی و نوآوری، مانع از ایجاد پایداری در برخی حوزه‌های اقتصادی شد و نشان داد اگر این سیاست‌ها خوب مدیریت نشود، می‌تواند در بلندمدت به تضعیف بنیان‌های اقتصادی و سیاسی کشور منجر شود که مصادیق آن در سال‌های اخیر در اقتصاد ترکیه مشاهده شده است. به طور کلی، می‌توان گفت سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان با وجود موفقیت‌های قابل توجه، نشان‌دهنده یک مدل دوسویه است. از یک سو، این سیاست‌ها نقش موثری در رشد اقتصادی و تثبیت قدرت سیاسی دولت داشتند، اما از سوی دیگر، چالش‌های ناشی از تمرکز قدرت، وابستگی به سرمایه خارجی و نابرابری‌های اقتصادی، توانستند تهدیداتی بلندمدت برای ثبات سیاسی و اقتصادی کشور ایجاد کنند، با این حال باید توجه داشت که در سال‌های اخیر، چالش‌های نظیر بحران اقتصادی، افزایش نرخ تورم و نارضایتی عمومی نیز بر وضعیت سیاسی اردوغان تاثیر گذاشته که این مسائل ممکن است در آینده بر تثبیت قدرت سیاسی دولت تاثیرگذار باشند.

نتیجه گیری

نئولیبرالیسم نظریه‌ای است که بر آزادی بازار، کاهش مداخله دولت، خصوصی‌سازی و آزادسازی تجاری تأکید دارد. طرفداران آن معتقدند سیاست اقتصادی این رویکرد منجر به کاهش مقررات زدایی، کاهش هزینه‌های اجتماعی دولت و تقویت بخش خصوصی و در نهایت به رشد اقتصادی و کارایی دولت‌ها

منجر می‌شود. ترکیه کشوری است که در دوره حزب عدالت و توسعه این رویکرد اقتصادی را برگزیده است. آن کشور تا سال ۲۰۰۲ با بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی و کودتاهای متعدد روبه‌رو بود؛ اما در سال ۲۰۰۲ حزب عدالت و توسعه توانست اکثریت آرا را در انتخابات این کشور کسب کرده و قدرت را به دست بگیرد، این حزب توانست اول از همه در حوزه اقتصادی ثبات ایجاد کند اردوغان ابتدا شش صفر روی لیر ترکیه را حذف کرد و زمینه را برای سرمایه‌گذاری خارجی فراهم کرد در ادامه این کشور درخواست عضویت در اتحادیه اروپا را مطرح کرد. همچنین ترکیه سازمان گروه دی ۸ را با الگوبرداری از سازمان جی ۸ ایجاد کرد و اردوغان مولفه‌های نئولیبرالیسم را در کشور پیاده کرد و از این وضعیت برای رفاه مردم هم استفاده کرد. از سود حاصل افزایش سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه و تولید ناخالص ملی در توسعه زیرساخت‌ها بهره‌گرفت و مدارس و بیمارستان‌ها و سایر تجهیزات دولتی را نوسازی کرد. همچنین با افزایش ورود ارز خارجی به ترکیه اردوغان همچنان از تولید داخلی حمایت کرد و امروزه تولیدکنندگان ترکی در زمینه منسوجات و پوشاک و خودروسازی با برترین‌های دنیا رقابت می‌کنند. اردوغان از قدرت نرم نیز غافل نماند و با تولید گسترده فیلم‌های ترکی توانست فرهنگ و زبان ترکی را به جهانیان معرفی کند. ترکیه در ابتدای سال ۲۰۰۲ سند چشم‌انداز بیست ساله ترکیه را تنظیم کرده و در صدد بود در سال ۲۰۲۳ ترکیه را به جزو اقتصادهای برتر دنیا تبدیل کند، همچنین دولت اردوغان از بخش خصوصی نیز حمایت کرده و در این راستا با رقابت بخش خصوصی و بخش دولتی رفاه مردم افزایش یافته است. سیاست‌های اقتصادی دولت موجب شد ترکیه به کانونی برای جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی تبدیل شود و با غول‌های اقتصادی مانند آلمان

و چین رقابت کند، میزان مشارکت ترکیه و جذب سرمایه‌گذاری‌های آلمانی به قدری افزایش یافته که توانسته آلمان را به شریک اول اقتصادی ترکیه تبدیل کند. اردوغان در کنار توجه به صنعت، به بخش کشاورزی هم اهمیت داده و با اجرای طرح اصلاحات کشاورزی در جهت همسویی با اتحادیه اروپا گام برداشته است.

سیاست‌های اقتصادی دولت اردوغان، نمونه‌ای قابل توجه از بهره‌گیری از ابزارهای اقتصادی برای تثبیت قدرت سیاسی است. این دولت توانسته با به‌کارگیری سیاست‌هایی نظیر خصوصی‌سازی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و گسترش صادرات، رشد اقتصادی ترکیه را تسریع کند و از این رشد به‌عنوان ابزاری برای تحکیم مشروعیت سیاسی خود بهره‌برداری نماید. اصلاحات ساختاری در بخش‌های مختلف اقتصادی، کاهش تورم و ارتقای سطح خدمات عمومی، نه تنها موجب بهبود کیفیت زندگی شهروندان شده بلکه اعتماد عمومی به دولت را نیز افزایش داده است که موفقیت آن دولت در کسب آرای بیشتر در انتخابات مبین همین امر بود. با این حال، این سیاست‌ها خالی از چالش و محدودیت نبود. وابستگی شدید به سرمایه‌گذاری خارجی، تمرکز قدرت در دست گروه‌های خاص و نابرابری اقتصادی از جمله مسائلی بودند که پیامدهای بلندمدت آن‌ها می‌تواند پایداری اقتصادی و سیاسی ترکیه را تهدید کند. علاوه بر این، تمرکز بیش از حد قدرت سیاسی و اقتصادی در دست دولت، استقلال نهادهای دموکراتیک و نظارتی را تحت تأثیر قرار داده است. در مجموع، تجربه ترکیه نشان می‌دهد که رشد اقتصادی پایدار، می‌تواند به‌عنوان ابزاری قدرتمند برای تثبیت قدرت سیاسی به کار گرفته شود، اما موفقیت در این مسیر مستلزم مدیریت شفاف، سیاست‌های عادلانه و ایجاد توازن میان منافع اقتصادی و سیاسی است. دولت اردوغان با بهره‌گیری از این الگو، توانست جایگاه خود را در صحنه سیاسی ترکیه

حفظ کند، اما آینده این روند به توانایی این حزب در مدیریت چالش‌های موجود و جلوگیری از پیامدهای منفی آن‌ها بستگی دارد.

منابع و مآخذ

۱. امیدی، علی و قلمکاری، آرمین (۱۳۹۸)، «تحلیل رابطه سیاست خارجی توسعه‌گرایانه بر پیشرفت اقتصادی ترکیه (۲۰۰۲-۲۰۱۷)»، فصلنامه مطالعات اقتصاد سیاسی بین الملل، دوره دوم، شماره اول.
۲. خبرگزاری ایسنا (۱۴۰۲)، روزگار سخت اقتصاد ترکیه؛ سیاست مالی دولت اردوغان پیچیده تر خواهد شد، قابل دسترسی در: <https://www.isna.ir/news/1402102618452>
۳. خلیج منفرد، ابوالحسن (۱۳۹۵)، اقتدارگرایی اردوغان و حزب عدالت و توسعه و پیامدهای آن در ترکیه، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۴. ذوالقدرپور، اسلام (۱۴۰۳)، اقتصاد سیاسی ترکیه و خوش بینی بازار به پایان کار اردوغان، دیپلماسی ایرانی، قابل دسترسی در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2025804>
۵. رمزبازی، حجت و شاهمرادی، محنا (۱۴۰۲)، مروری بر تجارب و درس آموخته‌های کشور ترکیه در زمینه توسعه روستایی و کشاورزی: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۶. سرپرست سادات، ابراهیم و زاهدی، نسا (۱۳۹۷)، «اقتصاد سیاسی توسعه ترکیه»، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، دوره دوم، شماره اول.
۷. سرمی، علی (۱۳۹۶)، چشم انداز رشد اقتصادی ترکیه در سال ۲۰۱۷: سایت TRT ترکیه.
۸. سلیمانی، غلامعلی و عبادی، بهزاد (۱۳۹۴)، حزب عدالت و توسعه: شکاف‌های اجتماعی و میانجیگری سیاسی، تهران، «فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام»، سال پنجم، شماره دوم.

۹. شهبازی غیائی، م (۱۳۹۰)، جایگاه و نقش بنگاه‌های کوچک و متوسط در اقتصاد ترکیه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۰. صارمی، محمدرضا و سنایی، اردشیر (۱۳۹۷)، «جایگاه سیاستگذاری‌های اقتصادی در ثبات سیاسی ترکیه پس از ۲۰۰۲»، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، شماره ۴۲.
۱۱. صفریان، روح‌الله و شهرام نیا، امیر مسعود و امام جمعه‌زاده، سیدجواد و مسعودنیا، حسین (۱۳۹۸)، «الگوی حکمرانی خوب و توسعه اقتصادی در ایران و ترکیه (۲۰۰۶ تا ۲۰۰۷)»، فصلنامه علمی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، دوره ۱۱، شماره دوم.
۱۲. غایبی، محمدرضا (۱۳۹۵)، «اقتصاد سیاسی روابط ایران و ترکیه در دوره حکومت حزب عدالت و توسعه»، فصلنامه سیاست خارجی، سال سی‌ام، شماره دوم.
۱۳. عرب مازار، علی اکبر و مشرفی، رسام و مصطفی زاده، محمد (۱۳۹۷)، اقتصاد سیاسی رشد و تاثیر برخی از عوامل بنیادی بر رشد اقتصادی ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال هشتم، شماره سی‌ام.
۱۴. قنبرلو، عبدالله (۱۳۹۷)، بررسی تطبیقی سه چهره عمده لیبرالیسم در اقتصاد، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۵. کاکایی، سیامک (۱۴۰۱)، «انتخابات ۲۰۲۳ ترکیه، تحول در گفتمان سیاسی»، پژوهشنامه رسانه بین‌الملل، سال هفتم، شماره دوم.
۱۶. کشیشیان سیرکی، گارینه و سهیلی نجف آبادی، سهیل (۱۳۹۸)، «آثار سیاست دولت بر توسعه اقتصادی ترکیه و ادغام آن در اقتصاد جهانی (۱۹۹۰-۲۰۱۷)»، فصلنامه علمی سیاست جهانی، دوره هشتم، شماره اول.
۱۷. محمدی، غلامحسین (۱۳۹۳)، «بررسی تطبیقی لیبرالیسم و نئولیبرالیسم؛ مارکسیم و نئومارکسیسم در اقتصاد جهانی»، فصلنامه راهبرد، دوره ۲۳، شماره ۷۲.
۱۸. مصفی، افسانه و شهابی، روح‌الله (۱۳۹۶)، «روابط سیاسی، اقتصادی و امنیتی آمریکا و ترکیه در دوره ریاست جمهوری اردوغان»، ماهنامه پژوهش ملل، دوره دوم، شماره ۲۴.
۱۹. موسی‌زاده، رضا (۱۴۰۱)، سازمان‌های بین‌المللی، تهران: نشر میزان.

۲۰. مومنی، مجیدرضا و خان گل زاده سنگردوی، نرگس (۱۴۰۱)، «بررسی تاثیر مولفه های اقتصادی جهانی شدن بر توسعه اقتصادی در ترکیه (۲۰۰۱-۲۰۲۱)»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، سال ۱۹، شماره ۷۵.
۲۱. میرزائی، جلال و عباس زاده فتح آبادی، مهدی و صدری علی بابالو، صیاد (۱۳۹۳)، «ابعاد و دستاوردهای دیپلماسی اقتصادی ترکیه از ۲۰۰۳ میلادی تا ۲۰۱۳ میلادی»، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، شماره بیستم.

22. Andrews, Savid (1999), Capital mobility and state autonomy, **international studies**, quarterly 38,2Jun.
23. Anews. (2021, March 12). Erdoğan unveils Turkey's economic reform plan. Retrieved from <https://www.anews.com.tr/turkey/2021/03/12/erdogan-unveils-turkeys-economic-reform-plan>
24. Bown, C.P (2014). Trade Policy Flexibilities and Turkey: tariffs, Anti-dumping, Safeguards and WTO Dispute Settlement. **The World Economy**, 37, 193-218.
25. Cagabtay, Soner (2018) The new sultan: Erdogan and the crisis of modern Turkey. I.B. Tauris.
26. Dincer, F. I, Dincer, M. Z. & Yilmaz, S (2015). **The economic contribution of Turkish tourism intreprenurship on the development of tourism movments in Islam countries**. Procedia-social and Behvioral Sciences, 195, 414-418.
27. G20.org. (22 april2022). About G20. Available at G20.org
28. Hague, Shamsul (2008), Global Rise Of Neoliberal State And Its Impact On Citizenship: Experiences In Developing Nations, Department Of Political Science, National Univercity Of Singapore, **Asian Journal Of Social Science** 11-34.
29. Invest in Türkiye. (2025, February 17). Türkiye's FDI Inflows Reach USD 11.3 Billion in 2024, Defying Global Downturn. Retrieved from
30. Keyman, F., & Gümüşçü, Ş. (2014). Democracy, identity, and foreign policy in Turkey. Columbia University Press.
31. Miler, Rimond Ci (2017) **Internatinal Politicl Economey America**.

32. Modouros, Nikos (2014), **The Harmonization Of Islam Whit The Neoliberal Transformation: The Case Of Turkey**, Univercity Of Cyprus, Nicosia, Publish Online: 30 Apr2014.
33. Öniş, Z. (2004). Turgut Özal and his economic legacy: Turkish neo-liberalism in critical perspective. *Middle Eastern Studies*.
34. Reuters. (2024, October 28). Turkey to return state banks' capitalisation measure to former level. Retrieved from <https://www.reuters.com/business/finance/turkey-return-state-banks-capitalisation-measure-former-level-2024-10-28>
35. Shiraz, K. S, & Babazade, M. (2017). Investigating the Impact of Tourism on the Flow of foreign Direct Investment in Economic Coperation Organzation (ECO) Countries. **Journal of Economic & management Perspectives**,11, 1230-1239.
36. Trading Economics. (2023). Turkey - Economic indicators & statistics. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/turkey/indicators>
37. Ulgen.F (2010). Crise Systemigue et Regulation Financiere. **MPRI**,35466.
38. Unal, E (2018). An institutional approach and input-output analysis for explaining the transformation of the Turkish economy. **Journal of Economic Structures**,7:1-38.
39. Vollers, P, Yavan, N & Faranz, M (2021). **The reaction of foreign firms to institutional changes: the case of German direct investment in Turkey**. *Applied Geography* 102-503.
40. World Bank. (2023). World development indicators: Turkey. Retrieved from <http://www.worldbank.org>
41. Yavuz, M. H. (2006). The emergence of a new Turkey: Democracy and the AK Parti.
42. Yüksek Seçim Kurulu. (2023). Election results of Turkey. Retrieved from <http://www.ysk.gov.tr>